

frågor för dagen

Red: Sten Söderberg

De mänskliga rättigheterna

Det gångna året, 1968, hade av FN proklamerats som De mänskliga rättigheternas år. Inte ens den störste optimist kan påstå att det märktes särskilt mycket av den saken i en värld som såg Vietnamkriget fortsätta och fredsförhandlingarna i Paris utvecklas till gruff om hur man skulle sitta vid förhandlingsbordet och vem som skulle sitta där, vidare Tjeckoslovakiens härtagning och undertryckande, det fruktansvärta blodiga svältkriget i Biafra och många andra stora tragedier.

Tjugoårsdagen av "människlighetens Magna Charta" firades den 10 december. Samma dag mottog fransmannen René Cassin Nobels fredspris på Stortinget i Oslo. Han är huvudförfattaren till den ideella proklamationen. När vi säger att den under jubileumsåret kom mycket svårt till korta så menar vi inte därmed att den kan tänkas bort eller nu borde strykas. Tvärtom är det så att människligheten måste formulera sina ideal så att man åtminstone vet att man bryter mot dem. I *Socialnytt*s decembernummer 1968 pekar man dock på

Framsteg trots allt

Trots allt görs en del för att förverkliga de mänskliga rättigheterna, t. ex. artikel 25, som tar upp en vars rätt till föda, kläder, bo-

stad, hälsovård och nödvändiga sociala förmåner. Författarna av rättighetsförklaringen insåg klart att det elementära behovet att äta sig mätt måste tillfredsställas för att andra rättigheter skulle få en mening. I flera år har experterna varnat för en hotande svältkatastrof i u-länderna och ingen kan förneka att utgången av kapploppningen mellan befolkningstillväxt och ökad livsmedelsproduktion fortfarande är oviss. Den senaste rapporten från FN:s livsmedelsorganisation (FAO) tyder dock på en ljusning. Bättre sädeslag och rationellare jordbrukskötsel ledde förra året till att produktionen av livsmedel ökade flera procent mer än världens befolkning.

Parallellt med detta arbete fortsätter UNESCO:s och de nationella myndigheternas kamp mot analfabetismen och för att sprida den högre utbildningen — dvs för att ge människan de förutsättningar hon behöver för att hävda sin rätt och ta emot motsvarande ansvar.

Förklaringen om de mänskliga rättigheterna har uppenbart inte helt förverkligats i något land och det lär snarare dröja århundraden än årtionden innan vi har närmat oss målet. "Främjande av de mänskliga rättigheterna är en tålamodets prövofråga", har ett svenskt ombud i FN:s kommission för de mänskliga rättigheterna framhållit.

Mikrobiologin och socialmedicinen

1968 års nobelpris i fysiologi och medicin gick till de i USA verkssamma forskarna Marshall W. Nirenberg, Robert W. Holley och H. Gobind Khorana (egentligen indier) för deras arbete med den genetiska koden och dess översättning. Det är alltså återigen mikrobiologerna som har blivit belönade. Biokemi i mikroskopisk skala är utan tvivel just nu världens aktuella forskningsfält — ungefär lika mycket i blickpunkten som atomfysiken under decennierna före och efter andra världskriget.

Man börjar kartlägga och förstå de genetiska regleringsmekanismerna och detta leder naturligtvis direkt till möjligheterna att manipulera med vårt arv — att göra om människan nära nog efter behag. En allt bredare del av den intelligenta allmänheten har fått ögonen på de problem som sammanhänger med mikrobiologins framsteg, i synnerhet på det genetiska området. Det har skett inte minst genom att Gordon Rattray Taylors bok *Den biologiska bomben* har väckt sådan uppmärksamhet, dels på grund av skicklig pr-verksamhet och dels på grund av bokens eget chockerande innehåll.

En annan bok på det mikrobiologiska området med direkt anknytning till årets medicinpris är James D. Watsons *Den dubbla spiralen*. Den handlar om hur Crick och Watson i början av 50-talet kartlade DNA:s struktur — de belönades ju 1962 tillsammans med Maurice Wilkins med medicinpriset. I både Taylors och Watsons böcker nämns åtskilliga svenska forskare liksom sådana hjälpmedel åt mikrobiologin som har uppfunnits i Sverige: The Svedbergs ultracentrifug och Arne Tiselius elektrofores. Den svenska mikrobiologin står just nu mycket högt — också den är i nobelprisklass, men donators landsmän anses böra stå i andra rummet av honetta skäl som inte har med den vetenskapliga bedömningen att göra.

På vad sätt angår mikrobiologin då det fack som här mest intresserar oss, socialmedicinen? Vid intervjuerna med nobelpristagarna var standardfrågorna förklarligt nog när man kan börja omsätta deras genetiska rön i praktiken — underförstått när man kan börja manipulera med människlighetens reproduktion. Detta skulle medföra sådana konsekvenser av social art det krävs högsta beredskap mot varje försök att systematiskt utnyttja det

nya vetandet. Denna beredskap måste vara av etisk art, och eftersom vi av empiriska skäl hyser en viss misstro mot politikerns framsynthet och den humanistiska filosofin har kommit allt längre bort från kontakten med naturvetenskapen förefaller det som om ansvaret för en i god tid genomtänkt beredskap främst vilade på de socialmedicinska fackmännen. Men frågan är tvärvetenskaplig och socialmedicinerna måste tydligtvis liera sig med åtminstone samhällsforskarna och juristerna. Om människorna börjar försöka skapa genier och slavar, specialiserade monster av alla de slag, så lär de också ställas inför problem som de inte på minsta vis kan behärska.

Den moderna vetenskapens resultat på nästan alla områden har visat sig snabbt leda till missbruk. Då fysiken och kemin har gjort framsteg engagerar ibland politiker, ibland industrin teknologer som snabbt finner farliga tillämpningar. Bakteriologin har hamnat i samma dilemma — då A-stridsmedlen och C-stridsmedlen kompletteras med B-stridsmedel. Den första kvinnliga ordföranden i British Association for Advancement of Science Dame Kathleen Lonsdale, berömd kristallograf, konstaterade nyligen att "vetenskapens avfall är så fult" men tillade också att det är livshotande. Om mikrobiologins fynd börjar tillämpas på djur och människor kommer vi säkert också att få ett fruktansvärt biologiskt avfall.

Det publicistiska ansvaret

Det är en viktig princip att vetenskapliga rön publiceras så snart det är möjligt — att de presenteras för allmänheten på ett så korrekt och begripligt sätt som är tänkbart med den brist på skriv-

kunniga forskare och ansvarsfulla populärvetenskapare som vi har här i landet. Den konservativa uppfattningen att vetenskapsmän — och framför allt läkare — bör hålla sig på sin kant emot massmedia och hellre tiga än tala är numera dess bättre övergiven av de flesta. Några få die-hards finns kvar och tyvärr får de då och då vatten på sin kvarn.

När det i slutet av november meddelades att fil. dr Bo Holmberg efter åtta års grundforskning hade nått vissa resultat ifråga om cancersjukdomarnas fjärrverkan med förgiftning som resultat återkom den hart när stående rubriken: *Cancersnåls gåta löst*. Man hade eljest hoppats att journalister och rubriksättande redaktörer äntligen skulle ha lärt sig det ansvarslösa i att hälsa varje litet framsteg på sjukdomsforskningens område med rundhänta löften åt de sjuka och deras anhöriga. I en av de landets eljest ifråga om medicinska nyheter bäst skötta tidningar återfanns rubriken "Poetens upptäckt ger dödsdömda nytt hopp". (Dr Holmberg har gett ut ett par diktsamlingar.)

Även om Bo Holmbergs upptäckt är märklig — fackmännen är försiktiga i sina bedömningar — så tjänar ju sådana rubriker endast till att väcka falska förhoppningar om snabba resultat. Det har i den moderna medicinens historia förekommit många fall av uppjagade förväntningar som sedan har förbytts i ny förtyvling.

Publicistklubben borde åter ta upp frågan om en ansvarsfullare medicinsk journalistik. I några av de mest flagranta fallen skulle det kanske inte vara ur vägen om Pressens opinionsnämnd ingrep — den behöver ju inte uteslutande ägna sig åt förfördelade personer och bolag.

En och annan läkare borde kanske också tänka om innan han

eller hon uttalar sig utan att ha blivit tillfrågad. I ett uppmärksammat föredrag inför RFSU:s sexologikurs helt nyligen gav en Umeåläkare en i och för sig intressant översikt av de sexuella variationerna. Men när han berörde ett fall som hade meddelats honom i förtroende av en bror och syster, som i 25 år hade haft sexuell samliv, förefaller det som om han hade klivit över den tröskel som läkare:iken betraktar som förbjudande: hit men inte längre. Om han hade uttryckt sig mycket allmänt skulle det inte ha kunnat sägas att han bröt något förtroende. Men nu angav han syskonens ålder och civilstånd och några andra förhållanden som — utöver den geografiska inringning som är möjlig genom läkarens tjänst — tangerar direkt utpekning. Det är till och med möjligt att hans sensationella meddelande kan leda till oberättigade misstankar i åtskilliga familjer, där de angivna yttre förhållandena stämmer.

Bostadsbrist och dyra leksaker

Vid en av Verdandi ordnad diskussion om Trafik—miljö—politik yttrade förbundsordförande Gustav Kolare:

Hundratusentals människor i det här landet önskar inget högre än att få en egen människovärdig bostad. Det är sant, att vi bygger mycket — men inte tillräckligt. Det är en fråga om fördelningen av de totala resurserna. En årsproduktion av bostäder av nuvarande omfattning kostar 7,5 miljarder kronor. Nog borde vi kunna ta en del av bilismens allt för stora utrymme till bostäder i stället. Den dag måste komma, då ungdomen här i landet utsträcker sina protester mot överflödssamhället att omfatta också den dyrbaraste leksaken, nämligen *bilen*.

Oenhetlig pensionering av handikappade

Försäkringskassornas gradering av sådan invaliditet som berättigar till förtidspension eller sjukbidrag enligt lagen om allmän försäkring är mycket oenhetlig, framhöll nyligen statsrevisorerna efter en granskning. Revisorerna framhöll också att de stora avvikelserna inte kan förklaras av lokala eller regionala skillnader ifråga om befolkningsstruktur och arbetsmarknad utan "snarare får ses som ett uttryck för olikheter i själva grunduppfattningen hos pensionsdelegationerna".

Fil. dr Richard Sterner, ordförande i Handikapporganisationernas Centralkommitté och Statens Handikappråd, har med anledning av revisorernas påpekande gjort följande uttalande:

— Det är välgörande att statsrevisorerna angripit den ojämnhets i praxis vid beviljande av förtidspensioner som bl. a. tagit sig uttryck i att man i Skaraborgs län 1963 avtog 35 procent men i Kalmar län knappt 2 procent av ansökningarna om förtidspension. Även om dessa skillnader minskat var variationerna ännu 1966 (mellan högst 8 och lägst 0,3 procent) så stora att de tyder på olikheter i grunduppfattningen.

Det är därför naturligt att statsrevisorerna begär åtgärder från riksförsäkringsverket, men jag tror att det är angeläget att betona att det inte får leda till ökad restriktivitet. Det har nämligen i olika sammanhang visat sig att verket driver en alltför restriktiv linje. Det gäller t. ex. i fråga om invaliditetsersättning som utgår till högst 1 procent av alla handikappade icke-pensionärer i arbetsför ålder — därav en enda dövd person — vartill kommer att lagen både i fråga om invaliditetsersättning och invaliditetstillägg är direkt diskriminativ mot bl. a. psykiskt handikappade, vilket också visar sig i tillämpningen. Även i fråga om förtidspensioner är det tydligt att restriktiviteten är för stor.

Spris program 1969

Värdering av medicinska ADB-system inom sjukvården och samordning av utvecklingsarbetet på området är en av de punkter som särskilt betonas i Spris arbetsprogram för 1969. Spris satsar också på att gå igenom organisationsproblematiken i ett sjukvårdsområde och i mindre enheter samt på att ta fram bättre underlag för den långsiktiga planeringen. På byggsidan skall typplaner utarbetas för olika enheter i den slutna och öppna vården. Stark betoning läggs också på egenskapsredovisning för komplicerad medicinsk teknisk utrustning samt standardisering av tandvårds- och engångsmateriel. I Spris informerar läses:

— Det är ett omfattande första arbetsprogram Spris nu antagit. Vi har koncentrerat oss på områden, som vi bedömt som särskilt väsentliga att satsa på. Spris kan naturligtvis inte ensam klara av allt detta. Vi måste ha hjälp av experterna i våra expertråd och andra sakkunniga, vi måste arbeta i samverkan med huvudmännen som redan har gjort betydande insatser och visat kraftfull vilja att effektivisera i vårdsektorn, säger *direktör Olle Nelander*, chef för Spris.

— En mycket viktig del av Spris arbete — rådgivning och förmedling av information — konkretiseras inte i projektform i arbetsprogrammet. Stora resurser ställs också i fortsättningen till huvudmännens förfogande på dessa sektorer, betonar direktör Nelander.

— Vi inom Spris anser att det är en i princip riktig väg att i första hand bygga ut och effektivisera den öppna vården och integrera den med socialvården. Den öppna vården måste bli attraktiv, både för patienter och läkare, den måste locka och vara bekväm att få kontakt med. Kanske måste den också uppsöka, och säkert hjälpa och vägleda i "vårdlabyrinten".

— Vårdcentraler med läkarteam torde verka i denna riktning, men koncentrationen får inte drivas så långt att den öppna vården fjärras från de människor

den skall tjäna. En stark koncentration kan också försvåra den önskvärda integrationen med socialvården.

Spris hoppas — som en del i en översyn av organisationsproblematiken inom ett sjukvårdsområde — redan under 1969 kunna ge handlingsalternativ för utbyggnad och effektivisering av den öppna vården och samordningen med den slutna.

Det kan tilläggas att Spris budget för 1969 uppgår till 15 miljoner kr och att antalet tjänster utökas till 114. I den stiftelse som utöver staten står bakom Spris ingår Svenska landstingsförbundet samt storstäderna Stockholm, Göteborg och Malmö.

Pengar mot cancer

I *Cancer*, organ för Riksföreningen mot cancer, meddelas (nr 2, 1968) att Riksföreningens styrelse vid årsmötet i september ställde 7,7 milj. kr till forskningens förfogande. Tidskriften meddelar också om ett isländskt initiativ:

Årets möte i Nordisk Cancerunion hölls i juni i Reykjavik. I mötet deltog representanter för alla de nordiska länderna och frågor av gemensamt intresse diskuterades.

Som vanligt ägnades ganska mycken tid åt rapporter om verksamheten i respektive föreningar. Det kan nämnas, att den isländska föreningen, Krabbameinsfélag Íslands, får större delen av inkomsterna för sin verksamhet genom en extra skatt på 25 "aura" på varje paket cigaretter.

Utan att vara någon vän av nya skatter kan även en storökare finna idén vettig.